

fondó

[MONÓVER]

Del Fondó a l'exili

Proposta didàctica
Educació Secundària

AJUNTAMENT DE
MONÓVER

GENERALITAT
VALENCIANA

Conselleria de Participació,
Transparència, Cooperació
i Qualitat Democràtica

UA

UNIVERSITAT D'ALACANT
UNIVERSIDAD DE ALICANTE
Facultat d'Educació
Facultad de Educación

GRUP D'INVESTIGACIÓ EN
IGUALTAT, GÈNERE I EDUCACIÓ
UNIVERSITAT D'ALACANT

Universitat d'Alacant
Universidad de Alican

Introducció

Aquesta proposta didàctica es basa en l'espai memorialista del Fondó (Monòver), lloc des d'on va marxar cap a l'exili l'últim govern de la II República i se centra en els continguts referits a la Guerra Civil i en les seues conseqüències, parant una especial atenció a l'exili. Així doncs, el disseny de la present proposta didàctica té com a objectiu principal l'ensenyament-aprenentatge de la història dins l'assignatura Geografia i Història de 4rt d'E.S.O, partint d'un fet local per tal de treballar conceptes i continguts generals. En aquesta línia es busca que l'alumnat treballi els conceptes associats al desenvolupament del pensament històric com són:

- Rellevància històrica
- Perspectiva històrica
- Canvi i continuïtat
- Causa i conseqüència
- Evidències històriques
- Dimensió ètica de la història

Objectius

1. Assumir responsablement els seus deures, conèixer i exercir els seus drets en el respecte als altres, practicar la tolerància, la cooperació i la solidaritat entre les persones i grups, exercitar-se en el diàleg refermant els drets humans com a valors comuns d'una societat plural i preparar-se per a l'exercici de la ciutadania democràtica.
2. Desenvolupar i consolidar hàbits de disciplina, estudi i treball individual i en equip com a condició necessària per a una realització eficaç de les tasques de l'aprenentatge i com a mitjà de desenvolupament personal.
5. Desenvolupar destreses bàsiques en la utilització de les fonts d'informació per a adquirir, amb sentit crític, nous coneixements. Desenvolupar les competències tecnològiques bàsiques i avançar en una reflexió ètica sobre el seu funcionament i utilització.
10. Conèixer, valorar i respectar els aspectes bàsics de la cultura i la història pròpies i dels altres, incloses les llengües familiars, així com el patrimoni artístic i cultural, com a mostra del multilingüisme i de la multiculturalitat del món, que també s'ha de valorar i respectar.
13. Apreciar la creació artística i comprendre el llenguatge de les diferents manifestacions artístiques utilitzant diversos mitjans d'expressió i representació.

Sabers Bàsics

DECRET 107/2022, de 5 d'agost, del Consell, pel qual s'estableix l'ordenació i el currículum d'Educació Secundària Obligatoria.

Bloc 2: Història

Sub Bloc de Mètode i tècniques d'història

- Metodologies de treball i vocabulari específic historiogràfic.
- Identificació i contrast de fonts de la Història. Tècniques d'anàlisi i interpretació historiogràfica.

Sub bloc d'Història Contemporània

- La Guerra Civil i la dictadura franquista.
- La Transició. L'Espanya de la democràcia. La memòria democràtica
- El moviment feminista: les quatre onades de la lluita per la igualtat de gènere. Dones de la història moderna i contemporània.

Bloc 4: Compromís Social i Civil

Sub bloc d'exercici de la ciutadania

- Aprofitament crític de les tècniques d'alfabetització informacional en geografia i història.
- Valors, drets i deures de la ciutadania democràtica. Diàleg i empatia com a instruments de resolució pacífica de conflictes.
- Hàbits democràtics. Exercici dels drets i els deures de la ciutadania. Instruments per a la resolució pacífica de conflictes. Defensa i pràctica activa.

Sub bloc d'identitat i patrimoni

- La posada en valor i gaudí del patrimoni com a bé social i identitari

Competències específiques

- Competència específica 1.

Descriure i contextualitzar en el temps i l'espai els esdeveniments i els processos més rellevants de la història pròpia i universal, identificant referents de l'evolució cap a la societat actual i valorant-ne la diversitat.

- Competència específica 2.

Buscar, identificar i seleccionar la informació referent a fets històrics, geogràfics i artístics a partir de diferents fonts documentals, i fer un tractament correcte quant a investigació, classificació, recollida, organització, crítica i respecte.

- Competència específica 7.

Donar arguments des d'una perspectiva crítica, fonamentada en coneixements històrics i la geografia sobre problemes socials rellevants, assumir valors democràtics i pronunciar-se en la defensa d'aquests.

- Competència específica 8.

Promoure projectes cooperatius de convivència i participar-hi, prenent com a base la construcció històrica de la Unió Europea, que afavorisquen un entorn més just i solidari mitjançant l'aplicació de valors i procediments democràtics.

- Competència específica 9.

Identificar l'origen i reconèixer el valor del patrimoni cultural i natural, especialment dels elements geogràfics, històrics i artístics, tant a escala local com global, i participar en l'elaboració i la difusió de propostes que afavorisquen la preservació i la valoració.

Metodologia de treball: "Puzzle d'Aronson"

1.-Discussió en grup d'experts/es: es junta l'alumnat amb el mateix problema/tema (A, B, C, D o E) i comparteixen el què han fet individualment, corregint els errors i resolent el problema/tema correctament.

2.-Explicació de cada expert/a en grup base: tornen al grup base i expliquen el seu problema/tema a la resta.

1.-Activitat Inicial

Debat:

- Què va ser la Guerra Civil ?
- Saps que va passar al Fondó durant la aquesta guerra?

Visualització del documental

- *Des d'un lloc on mai no passa res*

Objectius

- Detectar coneixements previs sobre la Guerra d'Espanya i les seues conseqüències
- Debatre sobre els fets que van ocórrer al Fondó

2.-Grup d'experts i expertes: La Guerra d'Espanya: 1936-1939

El grup d'experts i expertes de "La Guerra d'Espanya" s'acostarà al context en el qual va esclatar el conflicte, al seu desenvolupament i les seues conseqüències.

Activitat 1.

Elabora una línia del temps on situar cronològicament els següents esdeveniments de la història d'Espanya: El regnat d'Alfons XIII, La Transició Democràtica, La Dictadura de Franco, La II República i la Guerra d'Espanya

Activitat 2.-

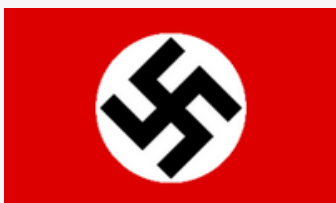
Durant la II República es van dur a terme reformes que van dividir el país entre aquells que estaven a favor d'elles i d'altres que estaven en contra, la qual cosa va derivar en tensió entre els partidaris de les dues postures.

Busca informació a internet i explica-les breument atenent als seus objectius

La reacció a aquestes reformes va crear un clima de polarització política i tensions fins que finalment el 17 de juliol de 1936 una part de l'exèrcit, recolzat per aquells que s'oposaven a les reformes, va donar un colp d'estat contra el govern legítim de la II República el qual serà defensat pel bàndol dels republicans, donant lloc a una guerra civil

Aquests dos bàndols van ser recolzats per països estrangers. Relaciona cada país amb el bàndol al qual va recolzar (Alemanya; Itàlia i la URSS):

Activitat 3

La Guerra d'Espanya va començar el 17 de juliol de 1936 i va finalitzar el dia 1 d'abril de 1939. Observa l'evolució del conflicte durant aquest temps i respon a les següents preguntes:

Quina va ser l'evolució del conflicte des del seu començament fins al final?

Leyenda

- Zona sublevada inicial - julio 1936
- Avance sublevado hasta septiembre de 1936
- Avance sublevado hasta octubre de 1937
- Avance sublevado hasta noviembre de 1938
- Avance sublevado hasta febrero de 1939
- Última zona bajo control republicano
- Principales centros de los sublevados
- Principales centros republicanos
- Batallas terrestres
- Batallas navales
- Ciudades bombardeadas
- Campos de concentración
- Masacres
- Campos de refugiados

Activitat 4

A partir de les següent fotografies construeix un relat per a explicar les diferents conseqüències del conflicte establint relacions amb algun conflicte actual que conegues

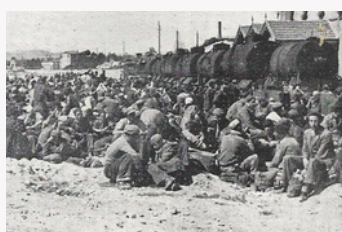
Escola Cervantes. Hospital del Socorro Rojo. Caneu. Monòver

Vaixell Stanbrook a la seua arribada a Orà (Algèria). Arxiu de la Democracia UA

Muerte de un miliciano. Robert Capa. Museo Reina Sofia

Presoners republicans a l'estació de Múrcia a Alacant. Arxiu de la Democràcia UA

Desfilada de la Victòria. Madrid. BNE.

Menjador de pobres. Campaña. Barcelona

Edificio bombardejat. BNE

3.-Grup d'experts i expertes: La construcció d'un nou Estat

El grup d'experts i expertes "La construcció d'un Estat" haurà de treballar sobre els aspectes polítics de l'estat que sorgeix després de l'alçament militar del General Franco i la victòria posterior en el camp de batalla. Els sublevats imposaran un model polític que ha marcat de manera indeleble el nostre país i que per tant és imprescindible que siga conegut pel nostre alumnat.

Activitat 1

Primer investigarem la persona escollida per dirigir aquest "nou Estat" i les lleis que va promoure. Els membres del grup hauran d'observar la imatge i llegir el text per respondre les preguntes que es formulen posteriorment

- Coneixes la persona que apareix en la imatge?
- Com es diu?
- Quin càrrec va exercir?
- Què en saps?
- Exposeu en grup el que recordeu de la seva persona i recolliu en un full les conclusions a què heu arribat.

Activitat 2

DECRETO

Artículo primero.—En cumplimiento de acuerdo adoptado por la Junta de Defensa Nacional, se nombra Jefe del Gobierno del Estado Español al Excmo. Sr. General de División D. Francisco Franco Bahamonde, quien asumirá todos los poderes del nuevo Estado.

Artículo segundo.—Se le nombra asimismo Generalísimo de las fuerzas nacionales de tierra, mar y aire, y se le confiere el cargo de General Jefe de los Ejércitos de operaciones.

Decreto 138/1936 de 29 de septiembre – Boletín Oficial de la Junta de Defensa Nacional de España

Investiga sobre la Junta de Defensa Nacional, què va ser i quins eren els seus membres

https://bibliotecavirtual.defensa.gob.es/BVMDefensa/es/consulta_aut/registro.do?id=326389

Activitat 3

Un altre dels pilars de qualsevol Estat és el de la informació. La premsa es converteix en un element fonamental per a mantenir a l'opinió pública informada d'una manera oberta i lliure o per a promoure una adhesió submissa als postulats de l'Estat. L'estat franquista es va ocupar d'aquest punt mitjançant una altra primerenca llei. La Llei de Premsa va ser promulgada el 22 d'abril de 1938. Després de la lectura del text contesta a les preguntes.

“DISPONGO

Artículo primero. –Incumbe al Estado la organización, vigilancia y control de la institución nacional de la Prensa periódica. En este sentido compete al Ministro encargado del Servicio Nacional de prensa la facultad ordenadora de la misma.

Artículo segundo. –En el ejercicio de la función expresada corresponde al Estado: Primero. La regulación del número y extensión de las publicaciones periódicas. Segundo. La intervención en la designación del personal directivo, tercero. La reglamentación de la profesión de periodista. Cuarto. La vigilancia de la actividad de la prensa. Quinto. La censura mientras no se disponga su supresión.”

- Què significa que “incumbeix a l'Estat l'organització, vigilància i control de la institució nacional de la Premsa periòdica”? Té el nostre Estat actual aqueixes prerrogatives? Explica la teua resposta.
- Al final d'aquest bloc anomenat “Franco i les noves lleis” arreplega en un breu resum quines característiques destacades del nou règim que s'instaura amb la seua arribada.

Activitat 4

Una de les principals característiques del qualsevol estat democràtic és l'existència de partits polítics. Al període anterior al franquisme hi havia un nombre important de partits. A les dades següents podem veure quins partits van obtenir més escons a les últimes eleccions generals abans del triomf de Franco.

- Partido Socialista Obrero Español (PSOE) 99 escons
- Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA) 88 escons
- Izquierda Republicana (IR) 87 escons
- Unión Republicana (UR) 37 escons
- Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) 21 escons
- Partido Comunista de España (PCE) 17 escons
- Partido de Centro Nacional Republicano (PCNR) 17 escons
- Bloque Nacional (BN) 12 escons
- Lliga Catalana (LC) 12 escons
- Partido Agrario Español (PAE) 10 escons
- Comúnión Tradicionalista (CT) 9 escons
- Partido Nacionalista Vasco (PNV) 8 escons

Alguns d'aquests partits es presenten avui a les eleccions? Quins? Llegeix el text següent i explica que va passar amb ells després de l'arribada al poder de Franco:

“DISPONGO:

Artículo Primero: Falange Española y Requetés, con sus actuales servicios y elementos, se integran, bajo Mi Jefatura, en una sola entidad política de carácter nacional que, de momento, se denominará Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S. (...) Quedan disueltas las demás organizaciones y partidos políticos”

Francisco Franco

Decreto número 255 de 19 de abril de 1937 – Boletín Oficial del Estado

- Quina organització política era l'única permesa al “nou Estat”?
- Quan recupera Espanya la resta de formacions polítiques?

Activitat 5

Després de la construcció del “nou Estat” es va fer necessari dotar-lo també d'una simbologia nova. La falta de legitimació democràtica del règim va fer necessària la construcció d'un relat en la qual Franco apareixia com el salvador de la pàtria. En paraules de Penélope Martínez “el règim franquista va tractar d'imposar una educació visual per a generar una opinió pública assentant així els valors del Nou Estat”.

“Ninguna esfera de la vida de los españoles quedó fuera de las marcadas directrices ideológicas del régimen franquista y, es por ello, por lo que cobran su importancia la iconografía del momento, puesto que tendrá un valor inestimable a la hora del estudio de este periodo de la historia de España y su influencia en la mentalidad de los españoles (...) los carteles, tomaron a todos los sectores de la población como espectadores, y debido a la expresividad de las imágenes contenidas en estos, no era necesario saber leer o escribir para captar el mensaje emotivo que directamente enviaban a las retinas”

A golpe de retina: formación y concienciación del “nuevo Estado” a través de la imagen, Penélope Martínez Benito, Brocar. Cuadernos de Investigación Histórica, Universidad de la Rioja, 2010

- Què vol dir el text que acabes de llegir?
- Cerca exemples de cartells del nou règim en els quals quede patent les idees que aporta l'autora de l'article. Comparteix aquestes imatges amb tot el grup.

Un ejemplo claro de la nueva simbología lo encontramos en las monedas que se emitieron en la época franquista.

Moneda de cinc cèntims de 1940

Doble Ducat dels Reis Catòlics
(1474-1504)

El 1940 Franco va iniciar l'emissió de noves monedes en què es recolliren els símbols que serien senyal d'identitat per a tot el seu règim. Explica què vol dir el lema "Una, gran, lliure" d'aquesta moneda de cinc cèntims. Explica les similituds que trobes amb la moneda que apareix al seu costat encunyada el 1497. A què creus que es deu?

Caneu. Monòver

Un altre dels símbols preferits pel nou Estat va ser la creu. A Monòver se situava una bastant gran que servia per recordar l'arribada de Franco al poder. Pregunta a la teua família si recorden on era i perquè es reunia la gent al seu voltant. A la fotografia apareixen amb el braç enlaire i la mà estesa, busca a la web què significa aquest gest i per què es realitzava a l'Espanya de Franco. Pots preguntar també per això a la teua família i recollir els resultats de la teua petita investigació al quadern.

4.-Grup d'experts i expertes: L'exili republicà de 1939

El grup d'experts i expertes de "L'exili republicà de 1939" treballarà sobre una de les principals conseqüències de la guerra com és exili

Activitat 1

Després del colp d'estat fallit de 1936, que va derivar en una Guerra Civil, milers de dones, homes i xiquets/as es van veure obligats a fugir d'Espanya per a posar fora de perill les seues vides, primer de la contesa i després de la violència exercida de manera sistemàtica durant els quaranta anys de dictadura franquista.

Si bé aquest procés es va estendre des del començament de la guerra fins al final de la dictadura en 1975, tradicionalment aquest fenomen sol denominar-se "exili republicà de 1939". I això és així perquè va ser precisament aquest any el que va condensar alguns de les fites més representatives del principal procés de migració forçada que ha viscut l'Estat espanyol durant el segle XX. Entre ells destaquem, en primer lloc, quan després de la caiguda de Catalunya, en poques setmanes van travessar la frontera amb França durant el fred hivern de 1939 més de mig milió de persones, moltes d'elles a peu.

- Podríeu definir què són les migracions forçades?
- Creieu que l'exili republicà de 1939 és una migració forçada? Per què?
- Heu vist alguna vegada fotografies dels i les exiliades de 1939 creuant a peu els Pirineus? Tracteu de trobar algunes d'elles en Internet. I penseu què sentiríeu si us trobàreu en la seua situació. Comenteu-ho amb els vostres/as companys/as

En aquest article pots trobar informació sobre les diferents destinacions de l'exili, les xifres i algunes de les personalitats més destacades que es van veure obligades a fugir:

"Una geografía del exilio republicano español" (El País, 2019).

Activitat 2

La segona de les fites la situem el 6 de març de 1939, quan des del Fondó de Monóver van marxar cap a l'exili persones molt importants amb gran protagonisme en la República Espanyola.

Realitza una investigació utilitzant pàgines webs que tracten aquest fet. Has de recopilar informació amb la qual posteriorment elaborar un dossier en format arxiu de text en el qual contemples, almenys, els següents apartats:

- Data en la qual va ocórrer el fet.
- Circumstàncies històriques en les quals es va produir.
- Personalitats que van eixir a l'exili des de Monòver.
- Fotografies històriques sobre l'esdeveniment.
- Situació actual de l'emplaçament de l'aeròdrom.
- Actes i monuments que recorden aquest succés

Activitat 3

En últim lloc destaquem com a tercera fita l'esdevingut el 28 de març de 1939, a poc de finalitzar la guerra, al port d'Alacant. Des d'ací van eixir milers de persones cap a l'exili. Les germanes il·licitanes Helia i Alicia González Beltrán, que amb 2 i 4 anys van aconseguir embarcar-se al costat dels seus pares, recorden en aquests termes la partida:

Pies helados hasta las rodillas. Manos yertas. Rostros crispados. Hombres, mujeres y niños. Hambre, sueño, frío.

-¡Por orden, uno tras otro!

Solo un retrete para hombres, mujeres y niños. Horas, horas, horas de caminar sin pasos, de soportar angustia, hambre, sueño y frío. La madre no siente los brazos donde la pequeña duerme. El padre sujeta con fuerza el cuerpo dormido de la niña mayor.

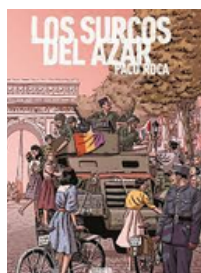
Bocas cerradas. Miradas tristes. Hoscos pensamientos. Dudas del futuro. Añoranzas del pasado. Hombres, mujeres y niños marchan inmóviles sobre las aguas. ¿Hacia dónde? ¡Al exilio!

**Helia y Alicia González Beltrán (2006). Desde la otra orilla. Memorias del exilio.
Elche: Frutos del Tiempo**

Descarrega't l'avanç del còmic "Los surcos del azar" i respon les següents qüestions:

<https://www.astiberri.com/products/los-surcos-del-azar-edicion-ampliada>

- Com es diu el vaixell que apareix en les vinyetes?
- Quin tipus de vaixell era?
- Qui va ser el seu capità?
- Quina acció heroica va realitzar?
- Investiga si la ciutat d'Alacant li ret homenatge d'alguna forma i especifica com

Activitat 4

Observa i analitza les següents fotografies:

Aquarius, 2018

Stambrook 1939

- Podeu establir paral·lelismes entre ambdues fotografies?

Per últim vos proposem la visualització i posterior debat en el vostre grup-classe sobre el documental "Encontres d'Exili", que aborda els paral·lelismes entre les persones refugiades de la Guerra Civil espanyola, entre elles la ja coneguda per vosaltres/as, Hèlia González Beltrán, i les que actualment arriben a la Comunitat Valenciana. *Encontres d'exili*

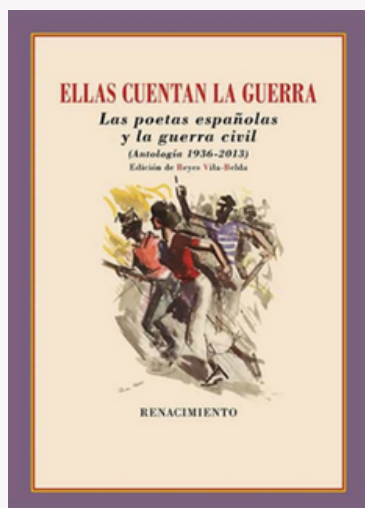
5.-Grup d'experts i expertes: Escriutores en la Guerra i Posguerra

Aquest grup d'experts i expertes treballaran alguns aspectes relacionats amb la cultura i l'art de l'època en què va tenir lloc la guerra i on trobem algunes de les persones que van marxar a l'exili des del Fondó.

Tradicionalment s'entén la guerra com un assumpte d'homes, encara que sapiguem que les conseqüències són per a la societat sencera. Això influeix també en la idea que assumim que siguen els homes els qui escriuen sobre la guerra i les seues conseqüències. No obstant això, moltes escriptores van escriure sobre la guerra espanyola i sobre la postguerra. Sobre l'ansietat, la lluita per sobreviure i l'amenaça constant de perill i mort que van sentir i van experimentar, marcant i traumatitzant les vides de moltes d'elles.

Juana Doña, dirigent comunista i integrant de l'Associació de Dones Antifeixistes, va escriure en 1978

"A las mujeres se les ha dedicado unas líneas apenas, en ese río de volúmenes que se ha escrito sobre la Guerra Civil y la resistencia en nuestro país".

Vila-Belda, Reyes (Ed.) (2021). *Ellas cuentan la guerra. Las poetas españolas y la guerra civil* (Antología 1936-2013). Sevilla, Renacimiento.

Aquest llibre ens conta que, abans de 1936, Espanya va viure una eclosió literària en la qual, a més d'escriptors i poetes famosos, va haver-hi dones poetes que publicaven i eren reconegudes, com Rosa Chacel, Ernestina de Champourcín o Concha Méndez. Es van involucrar en la guerra en grau diferent, però en acabar van haver de marxar a l'exili. Hi ha altres autors de l'exili que van viure la guerra de xiquetes, perdent de colp la seua infància o la seua joventut, com Núria Parés i Aurora de Barnús. Els va marcar el record de l'Espanya que van deixar i el desig de tornar. Amb el temps, els seus noms van caure en l'oblit, i fa poc que s'està recuperant la seua obra. Altres autores es van quedar a Espanya, però també van caure en l'oblit perquè van ser ignorades durant la dictadura, com Carmen Conde, Ángela Figuera, Gloria Fuertes o María Beneyto.

La por i la repressió va portar a les escriptores al fet que no els deixaren o a no voler publicar. No totes van seguir el mateix camí: Investiga sobre alguna escriptora que es vera en l'obligació de signar amb pseudònim per haver sigut represaliada després de la Guerra, una altra que publicara a l'estranger, i una altra que no publicara fins que el clima sociopolític no va començar a ser una mica més tolerant a Espanya.

Activitat 1.

En bastants poemes d'escriptores, trobem el dolor davant els morts, ja siga com a supervivents a la pèrdua d'un ser estimat –marits, fills, pares, germans, nuvis o amants–, o com a reacció a la visió dels morts després d'una batalla. Llig els següents exemples:

Pino Ojeda, amb vint-i-dos anys i un fill nouat, va perdre al seu marit en el front d'Extremadura. En "In Memoriam" recorda

***Ya voy sola conmigo, pero aun siento
el beso que dejaste para siempre
en mi espanto de oírte y en mi boca.***

Gloria Fuertes en 'Después de la batalla':

***Aquello era un cementerio
con muertos al aire libre.
Un cementerio sin tumbas, sin cruces...***

T'animem a trobar altres 5 poemes sobre la Guerra d'Espanya. Agrupeu tots els que trobeu segons l'emoció predominant que us faça sentir la seua lectura:

- Por
- Fàstic
- Ira
- Tristesa
- Alegria
- Sorpresa

Activitat 3

Juana Doña i Eugenio Mesón tenien un doble compromís, com a parella enamorada i amb un fill xicotet, i com a dirigents en política. Eugenio Mesón Gómez, secretari provincial madrileny de la Joventut Socialista Unificada (JSU), al costat d'altres dotze militars comunistes de Madrid, van caure víctimes de la traïció de Casado al març de 1939, i van ser assassinats pels franquistes al costat de les tàpies del cementeri de l'Est- Almodena de Madrid. Llig la carta que Eugenio Mesón escriu per a la seua companya Juana Doña hores abans de ser afusellat. Juana Doña es trobava en aquell moment en la clandestinitat, ja que formava part de la resistència que, des del final de la Guerra Civil en 1939, lluitava contra el feixisme franquista:

Cárcel de Porlier (Madrid). 3 de Julio de 1941.

“¡Ánimo Juani querida! Estoy en Capilla, aquí en la misma celda, Guillermo y Mingo. No llores, aprieta el corazón como lo aprietan diariamente millares de muchachas soviéticas que pierden la ilusión personal de su vida en los territorios de la frontera soviética. Sé que eres valerosa, y sobretodo comunista.

Muero con la tranquilidad de haber cumplido con mi deber revolucionario, de haber sido feliz contigo y, de haber permanecido siempre fiel a tu cariño.

En la amistad, en el cariño de los amigos y en Kuki encontrarás un bálsamo para curar la herida que hoy queda abierta tan profundamente en tu joven corazón. Y en la seguridad de que muero concentrado en un solo recuerdo, tu figura, la de nuestro querido hijito, y la bandera del Partido, que se ofrece victoriosa en tiempos muy próximos.

Ayer nos decías que si queríamos flores enviadas por ti. Sí, llévalas allí, a la fosa común, donde caigan nuestros cuerpos, que es lo único que de nosotros pueden fusilar. Si llegas a tiempo, aunque esté frío dame un beso ¿quieres? Yo ya me llevo la esperanza y ¡estoy más contentito!

A madre, Valia, Pepito, Cheli, Antoñín, Kuki, cúbreles de besos. No quiero lágrimas ¡Acción, acción y acción!

Es lo que necesita la juventud y la clase obrera.

Para ti mis postreros besos, muñeca mía ¡Qué seas feliz!

Te quiere, Eugenio.”

En 2003, Juana Doña publica en la ed. Lumen "Querido Eugenio. Una carta de amor "al otro lado del tiempo", l'últim dels seus llibres abans de morir, en el qual narra com va ser la seua vida i fa públics diferents fragments del blog "Historia de mi vida", que Eugenio va escriure en els seus anys de presó. El seu fill Alexis es refereix a aquesta obra com

El llibre és una epístola d'amor d'una dona al seu marit seixanta anys després, explicant-li el que va passar des que es van separar i el van afusellar, allò que ha estat la seua vida, allò que va representar Eugenio, el seu marit, per a ella" i, el que van viure després el seu fill i nebots, que van seguir el seu llegat: "Dues persones que s'han volgut moltíssim en un context social i polític absolutament especial, diferent i brutal".

6-Itinerari: Monòver en guerra

Aquesta ruta recorre alguns dels llocs més desacatats de la localitat durant la guerra i la postguerra, els quals ens ajuden a comprendre les vicissituds del moment i contribueixen a la formació en memòria democràtica de l'alumnat

1.-Clinica militar i hospital de sang.

Aquests espais ajuden a comprendre el paper de la localitat durant el conflicte. D'igual manera que altres localitats del Vinalopó Monòver va quedar a la rereguarda i lluny dels bombardejos la qual cosa unida a les bones comunicacions van va facilitar la instal·lació d'establiments sanitaris per a atendre els ferits de la guerra.

Escola Cervantes. Hospital del Socorro Rojo. Caneu. Monòver

Església de St. Joan Baptista. Ponsoda. Monòver

2.-Església de Sant Joan Baptista

L'edifici va ser incendiat, a l'igual que el Casino, durant els primers dies del conflicte afectant a elements interiors com l'òrgan i les imatges.

3.-Casa de Villalta

Prop de l'església trobem la casa familiar del diputat Miguel Villalta destacat membre del partit socialista que va ser represaliat pel règim franquista.

4.-Plaça de Bous

Una vegada acabada la guerra la plaça esdevingué en el principal camp de concentració de l'interior de les comarques alacantines i un dels centres d'empresonament més importants de la província juntament amb els d'Albatera, Alacant i Alcoi.

5.- El Fondó

Va ser un lloc clau en l'exili republicà, ja que des d'aquest lloc va eixir d'Espanya l'últim govern de la II república així com altres personalitats de la política i la cultura del moment.

Recorregut

- L'Escoleta. Centre d'interpretació
- El Refugi
- El memorial
- El Quarter
- L'Aerodrom

Del Fondó a l'exili

**Autoria: Rubén Blanes Mora; Rocío Díez Ros; Laura Lucas Palacios,
Bárbara Ortuño Martínez, Santiago Ponsoda López de Atalaya i Felipe Sigüenza Tarí**